

УДК 311.213.2

Л.І. Макущенко

старший викладач
Класичний приватний університет**СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ СМЕРТНОСТІ НАСЕЛЕННЯ В ЗАПОРІЗЬКІЙ ОБЛАСТІ**

У статті проаналізовано смертність населення в Запорізькій області з 2000 до 2011 р., виявлено основні її причини. Досліджено процеси відтворення населення, визначено їх обсяги, ступінь поширення та прояву, закономірності розподілу, розвитку та взаємозв'язків. Запропоновано шляхи зниження передчасної смертності.

Ключові слова: демографічна ситуація, відтворення населення, коефіцієнт смертності, передчасна смертність, причини смертності.

I. Вступ

Населення, його соціальне самопочуття та розвиток є визначальною ознакою суспільства, основою могутності держави. Тому демографічна сфера завжди є об'єктом пильної уваги політиків і громадськості.

Сучасна демографічна ситуація в Україні викликає занепокоєння. Скорочення чисельності населення, зниження тривалості життя та народжуваності, від'ємне сальдо міграції стали характерними ознаками новітніх демографічних тенденцій.

У суспільстві останніми роками не забезпечується навіть просте відтворення населення. Нині відтворення населення України характеризується як демографічна криза. Причини цієї кризи формувалися протягом багатьох років, але її поглибила економічна криза в Україні.

Аналітики вважають, що до 2026 р. чисельність населення в Україні може зменшитися ще на 5–8 мільйонів. Фахівці ООН називають ще тривожніші цифри. Ситуація ускладнюється тим, що серед населення скорочується й частка людей працездатного віку.

Підраховано, що передчасною смертністю населення України у 2006 р. зумовлено втрату понад 4 млн років потенційного (недожитого) життя, що можна порівняти з втраченим трудовим внеском упродовж 40 найбільш продуктивних років приблизно 105–140 тис. громадян, тобто кількості населення невеликого міста.

На думку Е.М. Лібанової (2006 р.), надмірний рівень передчасної смертності пов'язаний з: неефективністю економічних реформ; низькою якістю продуктів харчування; поганими умовами життя в цілому; недоступністю якісної медичної допомоги для всього населення; недоліками профілактичної роботи; відсутністю в громадян спрямованості на дотримання здорового способу життя [4].

У травні 2003 р. відбулися парламентські слухання "Демографічна криза в Україні: її

причини та наслідки", в ході яких резонансно прозвучали вже відомі жакливі факти. За 10 років чисельність населення України зменшилася майже на 4,5 млн осіб. Якщо ще у 1991 р. народжуваність перевищувала смертність, то в 2002 р. в країні померло на 373 тис. осіб більше, ніж народилося. За прогнозами фахівців, при збереженні негативних демографічних тенденцій населення України у 2026 р. буде становити від 40 до 43 млн осіб, що приблизно на 10 млн поступатиметься показникам початку 1990-х рр. [1].

Демографічна ситуація в Запорізькій області також характеризується негативною динамікою. Неухильно продовжується процес скорочення населення, погіршення його якісних характеристик.

II. Постановка завдання

Метою статті є статистичний аналіз процесів смертності в Запорізькій області та розробка рекомендацій щодо шляхів зниження передчасної смертності.

III. Результати

За період з першого Всеукраїнського перепису населення 2001 р. в Запорізькій області продовжується тенденція щодо спаду наявного населення на 127,9 тис. осіб.

Упродовж 2010 р. чисельність наявного населення Запорізької області продовжувала зменшуватись. Обсяг скорочення становив 10,3 тис. осіб, інтенсивність скорочення населення була значно нижче не тільки від рівня 2007 р. (7,6‰), але й найменшою за останні 15 років.

У загальній структурі населення області переважають міські жителі, чисельність яких на 1 січня 2011 р. становила 1385,2 тис. осіб (76,9% від загальної чисельності населення області) [1].

На 1 січня 2010 р. чисельність наявного населення області, за оцінкою, становила 1811,6 тис. осіб, тобто 2,5% від загальної чисельності населення України. За кількістю жителів область посідала дев'яте місце серед регіонів України, за густотою населення – 14-те (табл. 1).

**Складові формування приросту (скорочення) чисельності населення
Запорізької області у 2010 р., осіб**

	Наявне населення на 1 січня 2010 р.	Загальний приріст	у тому числі			Наявне населення на 1 січня 2011 р.
			природний приріст	сальдо міграції	зміни АТП	
Всього	1 811 664	-10349	-10535	186	-	1 801 315
Міські поселення	1 391 582	-6359	-7055	696	-	1 385 223
Сільська місцевість	420 082	-3990	-3480	-510	-	416 092

Більшими за чисельністю населення України на 1 січня 2010 р. були Донецька (4466,7), Дніпропетровська (3355,4), Харківська (2769,0), Львівська (25496), Одеська (2391,0) та Луганська (2311,6) області, Автономна Республіка Крим (1965,3) та м. Київ (2785,1).

Серед районів області найбільші за чисельністю населення Василевський (66,7 тис. осіб), Запорізький (57,1 тис. осіб), Мелітопольський (51,3 тис. осіб), найменші – Розівський (9,8 тис. осіб) та Великобілозерський (8,4 тис. осіб).

На 1 серпня 2011 р. в області, за оцінкою, проживало 1795,5 тис. осіб, у т.ч. міського населення – 1380,9 тис. осіб, сільського – 414,6 тис. осіб. За січень – липень 2011 р. чисельність населення області зменшилась на 5808 осіб, зменшення становило 5,6 особи у розрахунку на 1000 наявного населення.

У січні – липні 2011 р. зменшення чисельності населення відбулось виключно за рахунок природного скорочення 6066 осіб (5,8 особи на 1000 наявного населення). Водночас спостерігався міграційний приріст 258 осіб (0,2 особи на 1000 наявного населення). Природне скорочення населення за січень – липень 2011 р. зафіксовано в усіх містах і районах області, крім м. Енергодар, в якому відбувся природний приріст, який становив 1,2 особи на 1000 наявного населення. Рівень природного скорочення був найвищим у Куйбишевському районі (12,4‰). У міських поселеннях інтенсивність природного скорочення менша, ніж у сільській місцевості (4,9‰ проти 8,7‰).

За січень – липень 2011 р. в області народилось 10 083 дитини, що менше на 1,1% ніж у січні – липні 2010 р. Рівень народжуваності порівняно з відповідним періодом попереднього року залишився на тому самому рівні і становив 9,7 особи в розрахунку на 1000 наявного населення. Народжуваність у сільській місцевості залишається вищою, ніж у міських поселеннях (10,8‰ проти 9,3‰).

Рівень народжуваності по містах і районах області значно різнився: від 6,9 народжених на 1000 наявного населення в Куйбишевському до 12,8‰ – у Чернігівському районах.

Останнім часом спостерігається незначне зменшення рівня смертності: з 15,9 по-

мерлих у розрахунку на 1000 наявного населення в січні – липні 2010 р. до 15,5‰ – у січні – липні 2011 р.

За січень – липень 2011 р. в області зареєстровано 16 149 померлих, що на 3,6% менше, ніж у відповідному періоді 2010 р. Рівень смертності в сільській місцевості вищий, ніж у міських поселеннях (19,5‰ і 14,2‰ відповідно). Найвищий рівень смертності зафіксовано в Новомиколаївському (22,3‰) районі, найнижчий – в м. Енергодарі (9,0‰).

Головний чинник формування чисельності населення Запорізької області – природне скорочення, яке є результатом перевищення кількості померлих над кількістю народжених [4].

Демографічний стан області – це один з найважливіших показників її економічного розвитку. Тому дуже важливо суттєво змінювати демографічну ситуацію. Для цього потрібна демографічна політика з її методами і цілями. Метою демографічної політики в області та країні в цілому є поступова стабілізація чисельності населення, формування передумов подальшого демографічного зростання, недопущення демографічної кризи. Демографічна криза – стає погіршення відтворювальних параметрів населення, що стає причиною його чисельних втрат, погіршенням стану здоров'я та скороченням тривалості життя.

Подолання демографічної кризи та досягнення сталого демографічного розвитку, нормалізація відтворення населення є тривалим і складним процесом. При цьому зміст реального виходу з демографічної кризи полягає не стільки в подоланні депопуляції, скільки у підвищенні якості населення, збереженні та відтворенні його життєвого і трудового потенціалу, що вимагає посиленої уваги на державному рівні до проблем демографічного розвитку та формування ефективної національної демографічної політики [2].

Природний рух – це процес відтворення населення через зміну поколінь. Основними елементами природного руху населення є народження, смерть та пов'язані з цим одруження і розлучення.

Статистика вивчає природний рух населення з метою визначення його абсолютних розмірів, оцінювання рівнів і ступенів поширення серед окремих контингентів населен-

ня, тенденції зміни природного руху та його складових [3].

Однією з найголовніших причин, пов'язаних із поганою демографічною ситуацією в Запорізькій області, є несприятлива екологічна ситуація регіону. Понад 160 промислових підприємств забруднюють запорізьке довкілля. Як зазначають екологи, концентрація шкідливих речовин у повітрі та воді перевищує норму в десятки разів.

У зв'язку з цим народжуваності відводиться особливе місце в демографічній політиці. Від того, чи вдасться істотно змінити її рівень і тенденції, вирішальним чином залежать перспективи демографічної динаміки, зміни чисельності населення і його складу, майбутнє нашої країни. Для того, щоб підвищувалася народжуваність, треба дуже добре уявляти собі, від чого залежить її рівень, кількість дітей у сім'ях, що визначає ту чи іншу репродуктивну поведінку. Це, у свою чергу, передбачає всебічний і глибокий аналіз народжуваності та репродуктивної поведінки з використанням різних показників та джерел інформації [3].

Головними складовими необоротних демографічних втрат є високий рівень смертності в цілому і особливо осіб працездатного населення та дитячої смертності, що негативно впливає на процес відтворення населення, формування трудових ресурсів і в цілому на демографічну ситуацію області.

Смертність – процес вимирання покоління, що складається з безлічі одиничних смертей, що настають у різному віці. Сукупність смертей визначає порядок вимирання реального або гіпотетичного покоління. Статистика смертей, як і взагалі аналіз смертності, необхідна і для цілей демографічних досліджень, і для органів охорони здоров'я та соціальної політики.

Для вимірювання рівня смертності використовується система показників. Найпершим з них є абсолютна кількість смертей. Однак цей показник, подібно всім абсолютним демографічним показникам, сильно залежить від загальної чисельності населення, його структури, перш за все, віково-статевої [2].

За даними 2008 р., серед регіонів України за рівнем смертності Запорізька область посідає 14 місце.

Тенденція росту смертності триває із 1960-х рр., з деякими коливаннями в окремі періоди і має хвилеподібний характер. Динаміку зростання показників смертності характеризує діаграма, де відображено кількість померлих на 1000 осіб населення за ряд років починаючи з 2000 р., коли рівень смертності ще мав тенденцію до зниження (рис. 1).

Упродовж 2011 р. порівняно з 2010 р. рівень смертності населення зменшився з 15,8 до 15,0‰.

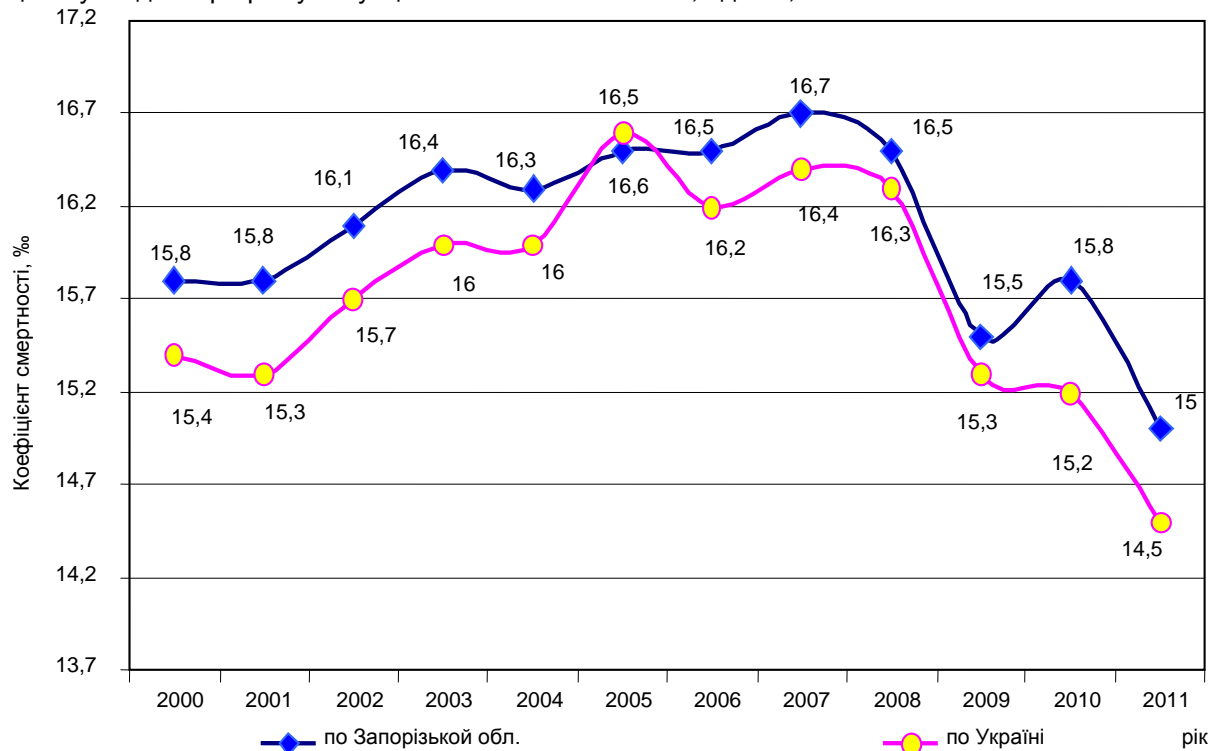

Рис. 1. Коефіцієнти смертності населення в Україні та Запорізькій області у 2000–2011 рр., на 1000 наявного населення

з 2000 р. по 2008 р. загальний коефіцієнт смертності збільшився на 23,5%, як по За-

порізькій області, так і по країні в цілому. Якщо по Україні загальний коефіцієнт смер-

тності з 2005 р. по 2010 р. зменшився на 1,5%, то в Запорізькому регіоні в 2005–2007 рр. зменшився на 1%, в 2008 р. знову збільшився на 0,8%. В Запорізькій області за 20 років загальний коефіцієнт смертності в середньому переважає на 1% порівняно з Україною.

У 2010 р. в області померло 28 553 осіб (14196 чоловіків та 14357 жінок). Слід відзначити, що в місті померло 20 478 осіб (10 224 чоловіка та 10 254 жінки), а в сільській місцевості – 8075 осіб (3972 чоловіка і 4103 жінки) [1].

Таким чином, видно, що з 2000 по 2010 р. показник загальної смертності по Україні і Запорізькій області збільшується з року в рік.

Головними складовими необоротних демографічних втрат є високий рівень смертності в цілому і особливо осіб працездатного населення та дитячої смертності, що негативно впливає на процес відтворення населення, формування трудових ресурсів та в цілому на демографічну ситуацію в країні й області.

Статистика смертності – одне з головних джерел медичної інформації. У багатьох країнах вона дає змогу одержати найнадійніші дані про стан здоров'я населення.

На сьогодні в країні зростають захворюваність і смертність населення від інфекційних і паразитарних хвороб, реальною стала загроза епідемії туберкульозу – понад 600 тис. громадян України хворіють сьогодні на цю хворобу.

В Україні спостерігаються найвищі в Європі темпи поширення ВІЛ/СНІДу. Особливу тривогу викликає те, що найбільшу частину інфікованих становить молодь, серед якої 15% – діти та підлітки. Тривожним є й те, що ВІЛ вже поширюється за межі певних груп ризику населення країни. Національні та міжнародні експерти вважають, що понад 550 тис. жителів України на сьогодні є ВІЛ-інфікованими. Передбачається, якщо не вжити запобіжних заходів, то до 2012 р. ВІЛ буде інфіковано близько 1,5 млн українців, а його розповсюдження стане практично неконтрольованим.

Зростають масштаби значною мірою соціально зумовлених хвороб – в Україні налічується 1,2 млн психічно хворих осіб, 720 тис. хворих на алкоголізм, 56 тис. наркоманів.

Ще більше погіршує демографічні перспективи нації незадовільний стан здоров'я материнського та дитячого населення країни, основні показники якого – материнська та дитяча смертність – залишаються вищими, ніж у інших розвинутих країнах. Особливе занепокоєння викликає високий рівень вроджених вад розвитку; сьогодні в кожній третій дитині можна спостерігати відхилення у фізичному або психічному розвитку.

Основними причинами такого стану є, загальне ослаблення організму як матерів, так і новонароджених, зумовлене проблемами соціально-економічного розвитку, а також низьким рівнем життя населення. Іншою проблемою є стан здоров'я дівчат-підлітків – майже кожна десята з них у віці 15–17 років має хронічні захворювання сечостатевої системи, розлади менструального циклу або залізодефіцитну анемію. На додаток, серед дітей значно поширилися хвороби, що передаються статевим шляхом.

Ці суто демографічні тенденції відображають не тільки негаразди із сучасним станом та перспективами відтворення населення і його трудового потенціалу, а також є ознаками розбалансованості сьогоденного суспільства, що загрожує його соціальній стабільності [5].

Зростання рівня смертності пов'язане, насамперед, з погіршенням стану здоров'я населення. Це, у свою чергу, є показником незадовільного стану навколишнього середовища, економічних і соціальних негараздів тощо.

Незважаючи на зменшення протягом останніх років загальної захворюваності населення області, спостерігається збільшення захворюваності на деякі класи хвороб. Так, порівняно з 2000 р. хвороби ендокринної системи, розлади харчування та порушення обміну речовин збільшились на 80,0%, на 44,7% – хвороби, пов'язані з вагітністю, пологами та післяпологовим періодом, на 25,5% – сечостатевої системи, на 4,8% – розлади психіки та поведінки.

Актуальною для області залишається проблема боротьби з такими соціально небезпечними інфекційними захворюваннями, як туберкульоз, ВІЛ-інфекція та СНІД.

Протягом 2008 р. на облік було взято 1,5 тис. хворих, яким вперше в житті встановлено діагноз активний туберкульоз, що на 15,1% більше, ніж у 2000 р. Серед захворілих активними формами туберкульозу 70,3% становили чоловіки.

Кількість уперше виявлених хворих на СНІД збільшилась з 18 хворих у 2000 р. до 124 у 2009 р. На початок 2009 р. на обліку в медичних закладах перебувало 2396 хворих з діагнозом ВІЛ-інфекція та СНІД (у т.ч. 144 – хворих на СНІД), що в 2,7 раза більше, ніж у 2000 р. Кількість захворювань населення на ВІЛ-інфекцію та СНІД (з уперше в житті встановленим діагнозом) на 100 000 населення становила 28,9 та 7,3 особи.

Збільшилась захворюваність населення і на злоякісні новоутворення. Якщо в 2005 р. вперше зареєстрованих хворих було 4441 особа, то вже в 2010 р. – 4518 осіб [2].

Структура причин смерті населення у 2010 р. порівняно з минулим роком майже не змінилась (табл. 2).

Аналіз причин смерті у Запорізькій області

	Осіб				У % до підсумку			
	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Усього померлих	30 747	30 127	28 154	28 553	100	100	100	100
у т.ч. від								
хвороб системи кровообігу	16 620	16 843	16 848	17 924	54,1	55,9	59,8	62,8
новоутворень	4326	4293	4453	4518	14,1	14,2	15,8	15,8
не уточненні та невідомі причини	3758	3322	2111	1294	12,2	11,0	7,5	4,5
хвороб органів травлення	940	1035	894	889	3,1	3,4	3,2	3,1
хвороб органів дихання	875	738	665	723	2,8	2,4	2,4	2,5
зовнішніх причин смертності	2741	2503	1986	1852	8,9	8,3	7,1	6,5
з них від								
транспортних нещасних випадків	515	408	271	274	1,7	1,4	1,0	1,0
випадків ушкодження з невизначеним наміром	288	251	183	177	0,9	0,8	0,6	0,6
випадкового утоплення та занурення у воду	174	123	102	119	0,6	0,4	0,4	0,4
випадкових отруєнь та дії алкоголю	199	188	115	98	0,6	0,6	0,4	0,3
навмисного самоушкодження	493	465	501	485	1,6	1,5	1,8	1,7
наслідків нападу з метою убивства чи нанесення ушкодження	194	175	175	120	0,6	0,6	0,6	0,4

Розглянемо основні причини хвороб або травм, що призвели до розвитку хворобливих процесів, які спричинили смерть населення в Запорізькій області у 2010 р.

На першому місці серед причин смерті перебувають хвороби системи кровообігу, які у 2010 р. викликали понад 62,8% всіх смертних випадків. Частка померлих від хвороб системи кровообігу неухильно зростає. Померлих від хвороб системи кровообігу зросло з 16 620 у 2007 р. до 17924 особи у 2010 р.

Друге місце серед причин смерті займають злоякісні новоутворення, частка яких у 2010 р. становить 15,8% від загальної кількості померлих. Від злоякісних новоутворень кількість померлих зросла з 4326 у 2007 р. до 4518 осіб у 2010 р.

Третє місце в структурі причин смерті населення припадає на зовнішні причини смертності, тобто нещасні випадки, отруєння та травми, які викликали у 6,5% смертей серед всього населення. Основною негативною рисою смертності від зовнішніх чинників є те, що летальні випадки зазвичай настають у доволі молодому віці. Померлих осіб від зовнішніх причин зменшилося з 2741 у 2007 р. до 1852 особи у 2010 р.

Серед зовнішніх причин смертності значну частину становлять причини смертності від навмисного самоушкодження, що становить 1,7% причин смертності від зовнішніх причин, та смертність від транспортних нещасних випадків – 1,0%.

У структурі зовнішніх причин смертності 0,3% займають причини смерті від випадкових отруєнь та дії алкоголю; 0,4% – від наслідків нападу з метою вбивства чи нанесення ушкодження; 0,4% – від випадкових утоплення та занурення у воду.

Четверте місце серед причин смертності населення займають причини не уточненні та невідомі. Померлих осіб зменшилося з 3758 у 2007 р. до 1294 особи у 2010 р.

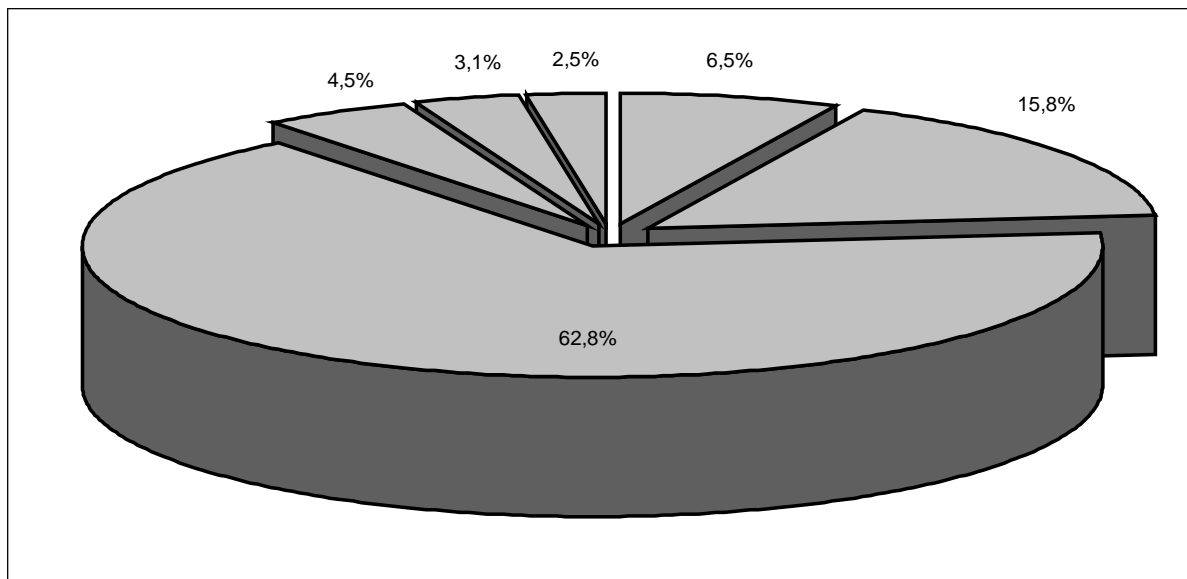
П'яте місце у структурі причин смерті посідають хвороби органів травлення. Померлих осіб від хвороб органів травлення зменшилося з 940 у 2007 р. до 889 особи у 2010 р.

Шосте місце у структурі причин смерті посідають хвороби органів дихання. Частка причин смертності від цих хвороб у 2010 р. становить 2,5% загальної кількості померлих. Померлих осіб від зовнішніх причин зменшилося з 875 у 2007 р. до 723 осіб у 2010 р.

Причини смерті наглядно характеризує наведена нижче кругова діаграма, де великий круг показує, від чого саме помирає найбільша кількість мешканців області (рис. 2).

На проблемі передчасної смертності наголошувалося у таких важливих стратегічних документах, як Послання Президента України до Верховної Ради України "Про внутрішнє та зовнішнє становище України у 2005 році", Стратегія демографічного розвитку в період до 2015 року тощо.

Найбільш перспективними шляхами зниження передчасної смертності вважаються передусім визнання здоров'я населення стратегічним потенціалом, чинником національної безпеки, стабільності й благополуччя, спільної відповідальності за рівень здоров'я (як теперішнього, так і прийдешніх поколінь) суспільства і держави через комплекс міжгалузевих дій, що гарантують забезпечення здорових і безпечних умов життя та практичний, а не лише задекларований перехід до профілактичної спрямованості української медицини. За висловлюванням видатного українського вченого С.А. Томіліна, "один грам профілактики цінніше одного кілограма ліків".

1. Хвороби системи кровообігу – 62,8%;
2. Злоякісні новоутворення – 15,8%;
3. Зовнішні причини смертності – 6,5%;
4. Причини не уточненні та невідомі – 4,5%;
5. Хвороби органів травлення – 3,1%;
6. Хвороби органів дихання – 2,5%.

Рис. 2. Розподіл померлих за причинами смерті у Запорізькій області у 2010 р.

IV. Висновки

Ефективне протистояння одній з найактуальніших внутрішніх загроз – проблемі високого рівня передчасної смертності неможливе без забезпечення трьох складових.

Першим за значущістю має бути формування усвідомленої позиції громадян щодо відповідального ставлення до власного здоров'я та особистої безпеки.

Другим – виконання державою конституційно визначених зобов'язань стосовно забезпечення безпечних умов життєдіяльності, захисту навколишнього природного середовища та створення соціально-економічних умов для зміцнення здоров'я нації.

Третім – здійснення реформи системи охорони громадського здоров'я з пріоритетом профілактичної спрямованості. Потрібно наголосити, що оптимізація надання медичної допомоги є необхідною, але не єдиною (і, відповідно недостатньою) складовою таких заходів. Існує нагальна потреба перетворення проблеми забезпечення здорової життєдіяльності на аспект політичного світогляду та формування в населення установки на здоров'я як на джерело соціально-економічного благополуччя в умовах конкуренції.

Реалізація політики, спрямованої на зниження передчасної смертності, можлива лише за умови скоординованої міжсекторальної взаємодії з обов'язковою поінформованістю населення та активною участю громадськості у здійснюваних заходах.

Список використаної літератури

1. Демографічний щорічник "Населення України за 2010 рік", Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www/ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua).
2. Крамченко Л.І. Економічна статистика : навч. посіб. / Л.І. Крамченко, Н.П. Лутчин, Б.С. Москаль. – [2-ге вид. випр., доповн.]. – Л. : Новий Світ-200, 2007. – 364 с.
3. Курило І.О. Народжуваність в Україні: аналіз детермінант та статистична оцінка заходів / І.О. Курило // Статистика України. – 2007. – № 4. – С. 80–89.
4. Лібанова Е.М. Смертність населення України у трудоактивному віці : колективна монографія / [відп. ред. Е.М. Лібанова]. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень НАНУ, 2007. – 211 с.
5. Муромцева Ю.І. Демографія : навч. посіб. / Ю.І. Муромцева. – К. : Кондор, 2006. – 300 с.

Стаття надійшла до редакції 10.05.2012 р.

Макущенко Л.И. Статистический анализ смертности населения в Запорожской области

В статье проанализирована смертность населения в Запорожской области с 2000 по 2011 г., выявлены основные ее причины. Исследованы процессы воспроизводства населения, определены их объемы, степень распространения и проявления, закономерности распределения, развития и взаимосвязей. Предложены пути снижения преждевременной смертности.

Ключевые слова: демографическая ситуация, воспроизводство населения, коэффициент смертности, преждевременная смертность, причины смертности.

Makuschenko L. Statistic analysis of the population death rate in Zaporozhye area

The article deals with the population death rate in Zaporozhye area within 2000–2011 years. Some processes of population reproduction are researched here as well as their extention and presentation, development and correlation. The article contains information on some ways to reduce premature death rate.

Key words: demographic situation, population reproduction, mortality rate, premature death, causes of death.